

Emanuel Macek

Václav Černý a F. X. Šalda

Předpoklady a příčiny souznění následníka a předchůdce

V mém příspěvku půjde o otázku vztahu F. X. Šaldy a Václava Černého jako dvou svébytných individualit s pokusem o doklad, že tento vztah je osobnostní, osobnostně rovnocenný, neepigonský, v němž mladší z obou osobností osobitě a po svém rozvíjí, rozšiřuje a přetváří některé impulsy vycházející z osobnosti starší – plně v intencích goethovského přesvědčení jich obou, že nemá smyslu vlivu se vyhnout, ale přetvořit jej a něco nového, svého z něho tvořivě vydobýt.

Že tu jde o vztah očividný, je zřejmé už z toho, co a jak psal především Václav Černý po celé své tvůrčí období o Šaldovi, s jakým stylovým zabarvením, provokativní odvahou a osobním zaujetím pro věc vždy přistupoval ke zvoleným tématům, a ovšem i z toho, že mohl být brzy obecně vnímán jako osobnost Šaldovi typologicky blízká, ať už v seriózním smyslu jako třeba „Šaldův věrný následovník“ v *Přehledných dějinách literatury české* Arne Nováka,¹ nebo později ve smyslu urážlivém, jak tuto blízkost pamfleticky, bez jakékoli argumentace, zneužívali aristokratictí oponenti Černého, sledující vlastní utilitární cíle jinak pro ně nedosažitelné. Ve svých potouchlých polemických se proto spoléhali jen na zcela povrchní slupku oné očividnosti a vymyslili zlolajný termín V. X. Č. (když jej převzala *Kulturní politika*, zareagoval Černý statí

¹ J. V. Novák, A. Novák: *Přehledné dějiny literatury české*, 4. přepracované a rozšířené vydání. Olomouc 1936–39, s. 1639.

„V. X. Č.“ *aneb ještě jedna ofenzívka, již se věru bát nemusím*²), připravující tak umlčení konkurenta, jemuž nesahali po kotníky ani eticky, ani odborně, a servilně se podbízejíce svým starším inspirátorům; ti potom, když přišli k moci, toto umlčení brutálně a bez zábran mocensky realizovali.

Ona vzájemná blízkost byla na první pohled evidentní už proto, že v obou případech, Šaldově i Černého, má dominantní roli vědomé úsilí o vytváření vlastní osobnosti, která je pro oba jako pro Goetha „das höchste Glück der Menschenkinder“ a která prezentuje i objektivní poznání s vědomím vlastní hodnoty, ať už si přístup k objektu subjektivně vynutil podání obdivné až adorační, či kritické, ironické až sarkastické.

K vlastní osobností problematice Šalda – Černý může sotva co podstatného říci začlenění růstu obou osobností do prostředí jejich dětství a mládí. Rodinná atmosféra dětství a mládí Šaldova s velmi napjatým poměrem k otci, zatrpklému poštovnímu úředníkovi, spíše kontrastuje s atmosférou dětství a mládí Václava Černého s oddaným vztahem k otci, učiteli, překladateli z francouzské literatury a ctiteli Boženy Němcové. Také školská výchova Šaldova od pražských klasických gymnázií (byla tři: Akademické, v Žitné ulici, v Jindřišské ulici a znova Akademické, kde maturoval 1886) s několikerým stěhováním z jednoho chudého studentského podnájmu do druhého, přes první státní zkoušku z právní historie na Právnické fakultě Univerzity Karlovy (1891) a doktorát filozofie podložený dizertační prací z oblasti dějin umění (1910) k habilitaci pro dějiny západních moderních literatur (1915), se podstatně liší od pozdější školské výchovy Václava Černého. Ta byla o více než třicet let „modernější“ a směřovala od nižšího gymnázia v Náchodě a Carnotova lycea v Dijonu (bakalaureát 1924) přes doktorát na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy na základě teoreticko-filozofické práce romanistické (1928) k první habilitaci na univerzitě v Ženevě (1931) a druhé v Praze (1936); i když obě cesty končily docenturou na těžce katedře, ponecháváme stranou vklíněnost do dvou diametrálně odlišných dobových kontextů s tak různou historicko-politickou a společensko-kulturní zkušeností pro oba – ta ostatně platí i pro velkou většinu let jejich dalšího působení. A přece dospěli k čemusi společnému: oba

2 *Kritický měsíčník* 8, 1947, č. 9–10, s. 238–239 (viz též *Skutečnost svoboda*, Praha 1995, s. 170–172).

literární kritikové a literární historikové s hlavní doménou v bohemistice a romanistice se stali mimo katedru v podstatné části svého života i významnými kritiky politického dění své doby, dodnes s nezpochybnitelnou odbornou a především mravní autoritou.

V literární kritice se Šalda a Černý rozcházejí hned v teoretickém pohledu na její uměleckost či vědeckost, i když v praxi Šaldovi vědecký rozbor v mnoha případech vůbec není cizí, podobně jako Černému nedělá potíž vyjadřovat se obrazně, až básnicky obrazně. U Šaldy lze poukázat na studie toho typu, jaké se čtou například v *Duši a díle*, u Černého je zase možno vybrat celé klasobraní neotřelých charakterizačních epitet, metafor, přirovnání a paradoxů, a to na zvláště exponovaných místech na začátku a konci statí. Uvedme jen namátkou: Bloyův román „je tekoucí lávou, je rozpoutaným, temným, hltavým přívalem“ a „slovo je tu střelou, projektilem, paličskou pochodní, má pálit a pustošit“;³ Lope de Vega „v cizině svítil jako slunce desíti různým školám“;⁴ v kterémsi místě Dantovy komedie „dokončuje se nejpodivuhodnější odyssea ženského úsměvu“;⁵ Marceline Desbordes-Valmorová oplývá „vznešenou etností neopatrnosti“;⁶ „v punctu crucis /.../ valéryovství“ je „krkolomné mozkové stanovisko, kde vše je opilstvím vůle sebeuskutečňovací“⁷ a sám Valéry je „mystikem lidské vůle upjaté k nadlidskému, mystikem katastrofickým, mystikem hledaného zoufalství“;⁸ pro Verlaine nebylo duševní složitostí, „aby ji nedovedl setkat v pavučinu nejpružnějšího verše svých časů, rytmicky nejbohatšího, ohebnějšího než tanec provazolezcův“;⁹ v Apollinairovi sí „šásek podává /.../ ruku s bytostí téměř vznešenou, prolhanec s ryzím dítětem. Je neuvěřitelně tvárný, proměnlivý, strakatý, zámlkový a upřímný, vrtkavý a věrný.“¹⁰ A André Gide, „učitel ze všech, které jsem kdy měl, nejmilovanější, už proto, že nejnebezpečnější“ a „pokušitel, podněcovatel /.../. Ctím jej nesmírně dosud, neboť mi nesmírně pomohl. Tím, že jsem ho obdivoval, a přec s ním nikdy nesouhlasil“.¹¹

3 V. Černý: Léon Bloy, in *Tvorba a osobnost 2*, Praha 1993, s. 75.

4 V. Černý: Lope de Vega, tamtéž, s. 88.

5 V. Černý: Políbek na usměvavá ústa, tamtéž, s. 165.

6 V. Černý: Marcelina Desbordes-Valmorová, tamtéž, s. 175.

7 V. Černý: Básník Paul Valéry, tamtéž, s. 183.

8 Tamtéž, s. 188.

9 V. Černý: Paul Verlaine, objevitel „veřejných tajemství“, tamtéž, s. 193.

10 V. Černý: Apollinaire, básník-signal, tamtéž, s. 208.

Kdybychom však měli pokračovat výběrem dokladových citátů k charakterizaci obou protagonistů, nedobrali bychom se konce; už proto, že sama problematika komparace osobností, které se i osobně setkaly, je mnohohrstevná, pokusím se ji zredukovat a pohledět na ni pouze z několika markantních aspektů.

Předně se vyhnu otázce vlivu vzájemného a omezím se na to, co lze vyvozovat z Šaldova vlivu na Černého. Směr opačný, i když se nedá beze zbytku vyloučit ani pro tak malý úsek, kdy se i Šalda mohl setkávat s názory Černého, ponechám stranou. Tento úsek by byl omezen zhruba asi na něco kolem desíti let, tj. od roku 1926, kdy se Černý začal objevovat v *Hostu*, který Šalda jistě sledoval, do Šaldova odmlčení počátkem jeho úmrtního roku 1937.

V tomto období se Šalda seznámil s *Ideovými kořeny současného umění*.¹² Poznal je už v podobě doktorské dizertace a po vyjití se jich v *Zápisníku* zastal proti antiberksonovským kritikám.¹³ Znal Černého překlad *Vzpourey davů* Ortegy y Gasset, který rovněž v *Zápisníku* recenzoval s oceněním „znamenitého úvodu“ Václava Černého,¹⁴ a nutně znal i francouzský *Esej o titanismu v západní romantické poezii v rozmezí let 1815–1850*.¹⁵ Ten byl prací habilitační a z dobového Šaldova dopisu Václavu Tillemu lze doložit přímý Šaldův zájem na této habilitaci: připomíná v něm druhému posuzovateli, že je třeba co nejdříve rozhodnout mezi třemi kandidáty – romanisty Václavem Černým, Jiřím Ježkem a Otakarem Levým –, aniž se pro některého z nich přednostně vyjádřil;¹⁶ přitom Černého znal z osobního styku a univerzitních zkoušek. Zřejmě také spolupůsobil při knižním vydání *Ideových kořenů* u svého nového nakladatele Otty Girgala;¹⁷ Ježkovi, také svému někdejšímu posluchači, poslal dva významné konfesní příspěvky do *Literárního světa* (1927) a ocenil „tak dobře přeložené a tak inteligentně glos-

11 V. Černý: André Gide tazatel a inspirátor, tamtéž, s. 496, 500.

12 V. Černý: *Ideové kořeny současného umění (Bergson a ideologie současného romantismu)*, Praha 1929.

13 F. X. Šalda: Ideové kořeny současného umění, *Šaldův zápisník* 2, 1929–1930, č. 2–3, s. 92–93.

14 F. X. Šalda: José Ortega y Gasset, *Vzpourea davů*, *Šaldův zápisník* 5, 1932–1933, č. 8, s. 58.

15 V. Černý: *Essai sur le titanisme dans la poésie romantique occidentale entre 1815 et 1850*, Praha 1935.

16 F. X. Šalda V. Tillemu, LA PNP, fond V. Tille.

17 Srov. V. Černý: *Paměti I*, Brno 1994, s. 190.

vané“ Ježkem zčeštěné a komentované Gidovy *Vatikánské kobky*;¹⁸ a konečně Levému napsal přemluvu k monografii o Alfredu de Vigny a uznale se o ní vyjádřil v *Zápisníku* jako o „práci vyšší roviny nazírací“, „hodnotné a záslužné“ a hodné následování¹⁹ – byla též spisem habilitačním a Šaldovi mohla navíc připomenout jeho vlastní někdejší habilitační přednášku z roku 1915 *Anglické vlivy v básnickou tvorbu Alfreda de Vigny*, podobně jako i obě první knížky Černého, zaměřené na romantismus, jehož jednou složkou se zabýval v *Duši a díle*, shodou okolností přiložené také k žádosti o habilitaci.

Jistě by nebylo zcela nemožné, že by zpětně na Šalda mohl v některém směru zapůsobit kterýkoli z těchto mladých adeptů, zvláště víme-li, že se Šalda vlivu mladších neuzavíral. Už v roce 1922 napsal: „/.../ nenechám si vzít své dobré právo, abych se nepoučoval od mládí a neradoval se s ním z jeho objevů“,²⁰ a „kdykoli jsem se v životě o něčem opravdu podstatném a důležitém poučil, bylo to od člověka *mladšího*, než jsem byl já“²¹ což znovu zopakoval a zdůraznil o pět let později v *Tvorbě* ve stati *O poetismu*, kterou pak přejal do závěru své knížky *O nejmladší poezii české* z roku 1928.²² Ale oprávnění, aby se o takovém vlivu mohlo v našem konkrétním případě mluvit, by předpokládalo samostatné dílčí studium, pro analýzu následovnické a dovršitelské role celkem irelevantní.

Podrobněji, byť jen zase na několika příkladech, se dotknu povahy Šaldova vlivu na Černého, jak jej lze vystopovat z jeho díla. Samozřejmě, že nelze pominout ani subjektivně laděný názor Černého, vyjádřený statí *Můj poměr k F. X. Šaldovi* v Horově šaldovském sborníku z roku 1932²³, kde u příležitosti Šaldových pětadesátin formuloval svůj respekt k jeho kritériím mravním, organicky splývajícím s kritérii uměleckými, ocenil jeho náročné pojetí osobnosti a ukázal, v čem Šalda předběhl i světovou literární historii v názoru na Rousseaua, Dantův *Ráj* a výkladové teorie Tainovy a Hennequinovy. Ale to je jen dokladem úcty k předchůdci, byť s platným příspěvkem k jeho charakteristice. Zato

18 F. X. Šalda: Dnešní stav krásné prózy české. *Šaldův zápisník* 3, 1930–1931, č. 5–6, s. 160.

19 F. X. Šalda: O. Levý, Alfred de Vigny. *Šaldův zápisník* 2, 1929–1930, č. 7, s. 230–231.

20 F. X. Šalda: O úpadku literatury – i mnohých věcí jiných. *Tribuna* 31. 12. 1922 (viz též *Kritické projevy* 12, 1922–1924, Praha 1959, s. 120).

21 Tamtéž.

22 Viz též F. X. Šalda: *Studie z české literatury*, Praha 1961, s. 199.

23 F. X. Šaldovi k 22. prosinci 1932, s. 26–32.

Černého interpretaci šaldovské „hrdinské osobnosti“ z roku 1938,²⁴ i když s polemikou proti pojetí kritiky jako umění, ale s akcentem na mravní etos a metafyzicko-náboženské založení Šaldovy osobnosti, lze bez nadsázky pokládat za nástin i vlastního životního kréda – v tom duchu se nese i o něco pozdější bryskní odmítnutí protišaldovských stanovisek Peroutkových,²⁵ kréda či programu, který pak v autorské i občanské rovině Černý uskutečňoval jako nezpochybnitelný objektivní fakt v době extrémně odlišné od doby empiricky prožívané Šaldou. V době, kdy věrnost tomuto programu znamenala vědomou sázku do slova ve hře o život, a to hned dvakrát, za německé i komunistické nadvlády v tomto teritoriu. Šaldův požadavek „věrnosti sobě“ nemohl Černý naplnit a sám na sobě manifestovat lépe.

Vraťme se však do užší oblasti literární historie a kritiky a konstatujme zásadní shodu mezi Šaldou a Černým v hodnocení významu literárních osobností domácích i cizích, počínaje Máchou a Němcovou a konče Horou, Wolkrem, Nezvalem, Seifertem, Halasem, Holanem, Zahradníčkem a Vančurou v literatuře české a přinejmenším v případě Danta, Baudelaira a Dostojevského, popřípadě i Prousta a Valéryho, pokud jde o osobnosti cizí. Ponechávám přitom stranou dlouhou řadu dalších, o nichž se oba, třeba jen letmo, ale často v nejrůznějších souvislostech pouze zmiňovali, i celé epochy a teoretické oblasti, které byly ve středu jejich zájmu (baroko, romantismus, problematika kritiky, umělecké osobnosti, její svobody a odpovědnosti, otázky tradice, češství sub specie evropanství i naopak, apod.).

Březinu, o němž psal častěji a syntetičtěji než Černý, pokládal Šalda nejen za největšího básníka své generace, nýbrž za jednoho z našich největších básnických zjevů vůbec. V *Duši a díle*, ve studii o vývoji a integraci v Březinově básnické tvorbě, v níž se mimo jiné snažil rozeznat postup vývojově stupňovitého, dramatického „objektivizování tvůrčího a vykupitelského díla“ jako tvořivého elánu ve smyslu Bergsonově, zcela „bez pohodlného nietzschovského návratu stejnosti“,²⁶ ukázal

24 V. Černý: Myšlenka hrdinské osobnosti u F. X. Šaldy a otázka jeho duchovní podstaty, *Kritický měsíčník* 1, 1938, č. 4, s. 145–156 (viz též *Tvorba a osobnost* 1, s. 127–135).

25 V. Černý: Ferdinand Peroutka. Osobnost, chaos, zlovyky, *Kritický měsíčník* 2, 1939, č. 4, s. 172–178 (viz tamtéž, s. 145–149).

26 F. X. Šalda: Vývoj a intergace v poezii Otokara Březiny. *Duše a dílo*, Praha 1913, 6. vyd. Praha 1950, s. 143, 146.

Šalda v závěrečné části na příbuznost Březinovy metafory s Claudelovým pojetím metafory jako „nové jemnější logiky“.²⁷ I Václav Černý přijímal jako samozřejmost velikost Otokara Březiny a zahrnoval ho do řady „velikých vrstevnických básníků“, k nimž počítal i Šaldu a Čapka. U všech tří ve „vztahu Boha a člověka /.../ láska k jednomu podmiňuje, potencuje, rozpaluje lásku k druhému“.²⁸ A zcela v duchu Šaldově odmítl v roce 1935 Rádlovu kritiku Otokara Březiny, v níž Rádl požadoval „na umění nejen pouhou krásu, ale poselství krásy nadřazené“.²⁹ Kromě toho později (1967) samostatně rozšířil někdejší Šaldův claudelovsko-březinovský podnět právě v opačném směru: Šalda věděl o Březinově blízkosti Claudelovi, a Černý, věren své komparatistické erudovanosti, zkonkrétnil – v případě *Stavitelů chrámu* – tuto blízkost na „vlivovém“ tématu způsobem v české komparatistice na svou dobu vzácným, když vysledoval podíl „Březinova tvůrčího ducha“³⁰ na růstu Claudelově, přesněji na genezi jeho dramatického mystéria *Zvěstování Marii*. Aspoň tolik tedy k povaze samostatného rozvíjení šaldovského popudu Václavem Černým v tématu nazvaném Březina.

Jiný příklad, mnohem širší a složitější, už proto, že stojí v popředí zájmu jak F. X. Šaldy, tak Václava Černého, je vztah k Josefu Horovi. Vztah Šaldův k básníku téměř o čtvrt století mladšímu je všeobecně znám jak z jeho recenzí, tak z dopisů. Už v roce 1922 připil Šalda ve známém novoročním bilancování³¹ nastupující básnické generaci, a zatímco v roce 1927 Nezval, Seifert a Biebl mu „jsou pěkné sliby“, „Hora již je z valné části naplněn“³² a v roce následujícím smeká před ním „čepici hezky hluboko s hlavy“;³³ po dalších šesti letech mu jeho poezie znamená vyvrcholení jedné linie české lyriky.³⁴

Václav Černý, o čtrnáct let mladší než Hora, se vyznává ze své úcty a lásky k Horovi nesčetněkrát. V roce 1947 je mu Hora „jediný“, jemuž „titul národního umělce /.../ náleží bez pochyb“,³⁵ a pak především

27 Tamtéž, s. 148.

28 V. Černý: *Paměti I*, Brno 1994, s. 165.

29 V. Černý: Rádlovo čtení a chápání děl básnických, in *Tvorba a osobnost I*, s. 110.

30 V. Černý: Čtyři básnické mýty, in *Tvorba a osobnost 2*, s. 384.

31 F. X. Šalda: Bilance a přípitek, in *Kritické projevy 12*, Praha 1959, s. 13–18.

32 F. X. Šalda: Duch české literatury, in *Kritické projevy 13*, 1925–1928, Praha 1963, s. 253.

33 F. X. Šalda: *Studie z české literatury*, s. 157.

34 F. X. Šalda: Tři básníci premianti čeští, *Šaldův zápisník 7*, 1934–1935, č. 1, s. 18.

35 V. Černý: Kurzíva o „národním umělectví“, in *Tvorba a osobnost I*, s. 809.

v *Pamětech*: „miloval jsem /.../ Horu“,³⁶ „zvolil jsem Plán /.../ z opravdového přátelství k Horovi“,³⁷ „Hora byl z lidí, které jsem měl v životě vůbec nejraději, a to naprosto trvale, a zůstal navždy i jednou z mých velikých úct“,³⁸ „měl jsem ho, a mám dosud, za jednoho z největších básníků české literatury, a rozhodně za básnického velmistra našeho pokolení“,³⁹ byl „největším básníkem naší generace a nejurozenějším duchem mezi našimi básníky“,⁴⁰ nebo: „věděl jsem, že ho má neobyčejně rád Šalda, že si tykají, a to byla v mých očích nějaká rekomendace“. ⁴¹ Dokonce pokládal Horu téměř za spoluzakladatele *Kritického měsíčníku* vedle Halase a Holana.⁴²

Šalda sledoval Horu od jeho počátků, kdy tiskl jeho básně v *České kultuře* (1913), až do své smrti – z Horova vývojového „básnického rozkřídlení“⁴³ naposledy recenzoval sbírku *Dvě minuty ticha* z roku 1934. A je příznačné, že Černý začíná svůj rozhovor kritika s básníkem právě tam, kde Šalda skončil. Černého *Zpěv duše* (1946) ponechává tvorbu z doby před *Tichým poselstvím*, to je celý Horův básnický vývoj, který sledoval právě Šalda, zcela stranou a svůj esej zasvěcuje „melodii našeho vnitřního života, zpěvu naší duše“, jinak „království největšího básníka naší generace, Josefa Hory, v posledním jeho tvůrčím období“. ⁴⁴

Tato souvislost, tato následnost a komplementárnost Šaldova a Černého zhodnocení celého díla Josefa Hory jistě není náhodná a knížka, která by v první části přinesla horovské příspěvky Šaldovy a v druhé Černého *Zpěv duše*, který je ostatně také složen z někdejších recenzí, by byla naprosto organická a spojovala v syntetický celek obraz dvou různých etap básníkovy vývoje v obdobích společensky a historicky tak rozdílných, jako je doba do Šaldovy smrti – v témž roce zemřel i Masaryk – a následující doba do smrti Horovy – ta dostihla básníka krátce po porážce hitlerovského Německa. I když osobnostní prvky obou kritiků především noeticky, v genezi poznání a argumentace a jejím vyjádření,

36 V. Černý: *Paměti 1*, Brno 1994, s. 160.

37 Tamtéž, s. 196.

38 Tamtéž, s. 298.

39 Tamtéž, s. 299.

40 V. Černý: *Paměti 3*, Brno 1992, s. 52.

41 V. Černý: *Paměti 1*, Brno 1994, s. 299.

42 V. Černý: *Paměti 2*, Brno 1992, s. 22.

43 F. X. Šalda: Josef Hora, *Deset let, Šaldův zápisník 2*, 1929–1930, č. 4, s. 121.

44 V. Černý: *Zpěv duše*, in *Tvorba a osobnost 1*, s. 719.

zůstanou různé (u Šaldy především intuitivním vcítěním a obraznou formulací, u Černého v obou případech vůlí k vědeckosti). Přesto, ba právě proto bude zajímavé srovnat některé poznatky, k nimž oba dospěli.

Jedním z prvků charakterických pro Horovo dílo je filozofie času. Tvůrčí uchopení tohoto tématu a jeho obraz ve *Strunách ve větru* charakterizoval Šalda jako „duchovní step, po níž se honí větry ne vzduchu, nýbrž času“⁴⁵ a hluboké zintímnění času, „tohoto ledového abstraktního pomyslu“⁴⁶ v básni *Čas, bratr mého srdce*, označil jako „zkonkrétnění nejen slovem, ale i snovým prožitkem srdce a temnou závratí duše“. Spojoval-li však zde Horovu vizi času s „vířivým a sálavým dynamismem, postupujícím v trhavých úderech kosmickou tmou“,⁴⁷ ale jinak bezcílným, ve *Dvou minutách ticha* mu je předtuchou „zmaru a nicoty“, jako by byl básník „raněn metafyzickou závratí“ a „propadal se do času nejinak, než do propasti“.⁴⁸

U těchto obrazných, ale významných a výrazných slov, stručně, bez dalšího rozvíjení myšlenky, přestává Šalda. Narazil tu však jasnozřivě na něco, co bude zvláště příznačné pro budoucího Horu, Horu po Šaldově smrti, Horu interpretovaného Černým. A ten, s promyšleným a prožitým poznáním Bergsonova pojetí času jako trvání, nastupuje, aby dovršil vystižení Josefa Hory jako velkého „básníka času tvůrčího, věčně narůstajícího, stále se obnovujícího, v němž nic se neztrácí, vše navždy trvá /.../, času sub specie durationis“.⁴⁹ Rozpor mezi Šaldou rozeznáním Horovým prožitkem času směřujícího k nicotě a času jako věčného růstu zjištěného Černým je jen zdánlivý. Je dán pohledem na rozdíl mezi básníkem *Dvou minut ticha* a básníkem *Máchovských variací*, kde podle Černého „plynoucí čas, čas prchavý, čas bez plodu, nicota“ je jen vjemem Máchova Hynka, zatímco nejen příslušná Horova „máchovská variace“, ale „celé *Variace* (jsou (E. M.) chvalozpěvem na /.../ svobodu výšek“ a „čas, ten čas právě, do kterého vcházíme chvílí své smrti, daleko není nicotou; je velikým stvořitelem, stvořitelem nás samých“.⁵⁰ Černému se tak stává Hora „rozšiřovatelem oblasti naší současné poezie, dobyv jí

45 F. X. Šalda: *Studie z české literatury*, s. 156.

46 Tamtéž, s. 157.

47 Tamtéž.

48 F. X. Šalda: Tři básničky premianti čeští, *Šaldův zápisník* 7, 1934 - 1935, č. 1, s. 17.

49 V. Černý: Zpěv duše, in *Tvorba a osobnost* 1, s. 711.

50 Tamtéž, s. 715.

nový způsob prožití života a času“⁵¹ a zároveň „naším největším básníkem času“⁵²

Dílčí soud Černého, pokud jde o směřování času, odlišný od Šaldova, byl tedy umožněn básnickým vývojem Horovým. V Horovi nastala změna a Černý ji spolehlivě poznal jako příznačnou pro další básníkův vývoj, spojující navíc plynoucí čas se symbolem Máchova poutníka v *Janu Houslistovi*. Tento „čas-uchovatel“ se přitom vystupňovaně mění „z nelítostného zhoubce všeho lidského /.../ v žehnavou Prozřetelnost, propůjčovatelku věčnosti“.⁵³ A tu se podivuhodná smyčka oblouku Horova vývoje na vyšším stupni uzavírá: jestliže Šalda už ve *Dvou minutách ticha* rozeznal, že „aby unikl pocitu zmaru a jeho morového dechu, utíká se básník k svým předkům, k svému rodu a k své vlasti, ale i tyto jistoty zanikají mu v moři stínů“,⁵⁴ tu Černý může doložit v Horově *Zpěvu rodné zemi* „pronikavý prožitek vnitřní souvislosti věků, pocit jednoty nesčíslných generací“⁵⁵ a znovu v *Janu Houslistovi* Horův „návrat /.../ k národním kořenům“ a „pocit jednoty vítězného života proudícího generacemi“.⁵⁶ Nejednoduchá, ale zřejmá posloupnost se tu prokazuje zcela nepopíratelně.

Vedle motivu času poukázal Šalda v posudku *Tonoucích stínů* ještě na jednu „mocnost“ jako básníkův inspirační zdroj – a tím je sama funkce a podstata umění: „Hora začíná věřit v nadlidskou a nadčasovou výsostnost uměleckého a básnického díla“⁵⁷ a uměním „klade meze věcem i lidem, meze ne nahodilé, nýbrž diktované zákonem formy“⁵⁸ – a vidí v tom náznak „přerodu Horova od soukromí k typičnosti, od náládovosti k strukturálnosti“⁵⁹. To, co tu Šalda pojmenoval v samém zárodku, rozvinul pak Hora ve svých básnických sbírkách z posledních. Sem, k předkům, rodné zemi a dějinné současnosti, rovněž mříř široce rozvedená a dokládána teze Černého o Horově skryté „konceptci umění“ jako

51 Tamtéž.

52 Tamtéž. s. 727.

53 Tamtéž. s. 729.

54 F. X. Šalda: Tři básničtí premianti čeští, *Šaldův zápisník* 7, 1934 - 1935, č. 1, s. 16.

55 V. Černý: Zpěv duše, in *Tvorba a osobnost* 1, s. 717.

56 Tamtéž, s. 719.

57 F. X. Šalda: Říkáni o čtyřech básnících (Kus diagnózy), *Šaldův zápisník* 5, 1932-1933, č. 4-5, s. 127.

58 Tamtéž, s. 128.

59 Tamtéž.

„doslovu k vesmíru“⁶⁰ v *Janu Houslistovi* a o snu nemocného básníka přetvořeném v „umění jako hodnotu sdělitelnou a objektivní“⁶¹ v téže sbírce a v *Zahradě Popelčině*.

Jiným prvkem, který rozeznali a samostatně, byť následně, sledovali jak Šalda, tak Černý, je Horův smysl zrakový a hudební. Šalda viděl v roce 1928 u Hory „snad největší odhmotnění českého básnického slova“⁶² a v roce 1934 mu v jeho básních „vyvrcholuje na chvíli mélos české lyriky“;⁶³ současně – v roce 1928 – vytkl zraku vůdčí místo pro celé období od *Stromu v květu*. Tento zrak mu však už ve *Strunách ve větru* „přechází ze své funkce životních orientací a vnějškových charakteristik až k vizionářství nebo k halucinaci a dotýká se poprvé mezi metafyzických“.⁶⁴ Obdobně i Černému je následující Hora v *Tichém poselství* „znamenitým mistrem hudební sugesce básnické“;⁶⁵ který ví, „jak přemoci ducha tíže, který je ve slovech“⁶⁶ a jemuž „je obraz nabit celičkým světem vjemů zrakových a splývajících s nimi jemných doteků hmatových“.⁶⁷

V obdobích, a přece odlišnostech bychom mohli pokračovat donekonečna. Zvláštní pozornosti při analýze dovršování Šaldova poselství Černým by si jistě zasloužovala otázka svobody myšlenkové a svobody vůbec, zvláště ve spojení s úsilím o tvorbu vlastní osobnosti. Ale snad i z toho, co tu bylo jen naznačeno, a přes veškeru složitost dialektiky různosti a příbuznosti, dostatečně vyplývá, že Václava Černého lze plným právem pokládat za jedinečnou specifickou osobnost, která je v nejlepším smyslu důstojným pokračovatelem F. X. Šaldy a po nejedné stránce dovršitelem jeho kritického odkazu. V české literatuře podobné dvojice ani nemáme. Dodejme však i toto: V mohutném celku osobnosti Václava Černého dalo šaldovské hořčičné semeno vzklíčit a vzrůst jen jedné její složce, byť z nejdůležitějších. Od celku si však nelze odmyslit interference různých, často proměnlivých kvalit, interference, které

60 V. Černý: Zpěv duše, in *Tvorba a osobnost 1*, s. 719.

61 Tamtéž, s. 729.

62 F. X. Šalda: *Studie z české literatury*, s. 156.

63 F. X. Šalda: Tři básniční premianti čeští. *Šaldův zápisník 7*, 1934 - 1935, č. 1, s. 18.

64 F. X. Šalda: *Studie z české literatury*, s. 148.

65 V. Černý: Zpěv duše, in *Tvorba a osobnost 1*, s. 712.

66 Tamtéž, s. 711.

67 Tamtéž, s. 712.

k němu vyzářili – jmenujme jen hvězdy první velikosti – T. G. Masaryk, Henri Bergson, André Gide a třeba Albert Thibaudet.

Kromě toho nelze rovněž pominout, že rozdílnost v podobnosti obou osobností je nutně dána i příležitostmi v tom smyslu, jak mluvil o příležitosti ve smyslu goethovském i Šalda, to je takové, která jítří, do hloubky duše zneklidňuje a nedá člověku spát. Takové příležitosti se samozřejmě naskytovaly jiné Šaldovi, jiné Černému, ale v obou případech mohli oba vždy říci: *mea res agitur*. Šaldova osobnost se mimo jiné utvářela na více či méně dramatickém přijímání a odmítání například některých stránek Vrchlického, Masaryka, Čapka, ale i Nerudy. Dramatické napětí prochází i samým pojetím kritiky – a to nejen evolučně, diachronicky, ale i synchronicky – od vědomí možnosti kritiky jako vědy nebo umění (v hesle *Literární kritika* v *Ottově slovníku naučném*) přes „kritiku patosem a inspirací“ ke kritice jako tvorbě rozrůzněných a kritizovanému dílu adekvátních kritérií. Podobná polarizační dramatickost podle teze „ke kritice /.../ má právo jen ten, kdo se narodil k obdivu a uctívání, a byl v nich zklamán a zrazen“,⁶⁸ při níž Šalda zřejmě myslel na případ Nietzsche – Wagner, se u Černého sotva najde, ale patos bytostného zaujetí tématem mu naprosto nebyl cizí.

Ukončeme však tyto pokusy o sondy do problematiky souznění následníka s předchůdcem posláním, jež jakoby F. X. Šalda přímo Václavu Černému, který právě spatřil světlo světa, jako svůj dar do vínku nejen pro jeho literární tvorbu a požitky z ní, ale i pro život s jeho tíhou a utrpením, adresoval v *Bojích o zítřek* – posláním *o následování mistra*: „Následuj jej ten, kdo musíš – kdo jsi k tomu předurčen celým svým nitrem a všemi zákony jeho druživosti a slučivosti. A následuješ-li jej, věz, že jdeš cestou dramatickou a osudnou.“⁶⁹

A tak, když se naplnil čas, se i Václav Černý stal bojovníkem o zítřek s vlastním úkolem, tak charakterně přijatým i osobitě, jedinečně a velkolepě řešeným. Mravní deviza jeho řešení je prostá, elegantní jako věta Phythagorova či rovnice Einsteinova a – krutější než spinozovská etika sub specie aeternitatis a kantovský kategorický imperativ. Zní: odvaha a povinnost oběti.

68 F. X. Šalda: *Boje o zítřek*, Praha 1905, 7. vyd., Praha 1950, s. 189.

69 Tamtéž, s. 178.